

werkplaats

DOOR ANDERE OGEN

werken aan maatschappelijke vraagstukken
met de kracht van makerschap

werkplaats

DOOR ANDERE OGEN

werken aan maatschappelijke vraagstukken
met de kracht van makerschap

lectoraat Kunst en Professionalisering/HKU voor de werkplaats
Door andere ogen van Platform 21st century Skills

Er is de noodzaak van nieuwe vaardigheden...

'Many Dutch stakeholders are concerned that the Netherlands does not have the skills it will need to confront the challenges and seize the opportunities of an increasingly interconnected and rapidly changing world.'

OECD Skills Strategy Diagnostic Report Netherlands, 2017.

De werkplaats 'Door andere ogen' werd georganiseerd door Bart van Rosmalen, Janny Rodermond, Peter Rombouts (lectoraat Muzische Professionalisering van de Hogeschool Voor Kunsten Utrecht), Daan Andriessen (lectoraat Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek van de Hogeschool Utrecht), Birgit Pfeifer (practoraat Verschillen Waarden van de Federatie Christelijk mbo en VERUS) en Pieter Baay (Expertise Centrum Beroepsonderwijs).

De werkplaats is een van de initiatieven binnen het Platform Onderzoek 21st Century Skills. Studio 21CS is een platform voor onderzoek naar 21st century skills met als doel het werk van professionals - nu en in de toekomst - te verbeteren. Het is een ontmoetingsplek om complexe vraagstukken gezamenlijk aan te pakken.

Teksten: Daan Andriessen, Pieter Baay, Linda Pijnacker, Peter Rombouts. Vragen en reflecties door deelnemers aan de werkplaats 'Door andere ogen' op 26 juni 2019. Foto's, concept boekje en grafisch ontwerp: Linda Pijnacker/DeWereldStaatStil.

© Utrecht, mei 2020.

werkplaats Door andere ogen, 26 juni 2019,
met Daan Andriessen, Pieter Baay, Monique van der Beek, Warner Boer, Patrick van der Bogt, Benedicte Bombala, Jinke Coenen, Idwer Doosje, Tineke Ernst, Joep Everts, Janet de Groot, Marijke van den Hoogen, Robert Huls, Nieke Jansen, Gyzlene Kramer-Zeroual, Désirée te Marvelde, Liset Moerdijk, Nicolien Montessori, Birgit Pfeifer, Laura Polder, Peter Rombouts, Mirjam Rood, Bart van Rosmalen, Anouk Saleming, Femke Spoeltman, Damiët van Stek, Maurits Stevens, Sascha van Tongeren, Marjolijn Zwakman.

Inleiding

Dit boekje is een verslag in beeld en woord van de Werkplaats 'Door andere ogen'. De deelnemers werkten samen ieder aan hun eigen complexe vraagstuk vanuit een muzisch perspectief. In dit perspectief staat werken en denken als een 'maker' centraal. Samen onderzochten we de vraag:

Wat werkt bij het inzetten van makerschap bij het werken aan complexe vraagstukken?

Vrijwel alle maatschappelijke vraagstukken, of het nu gaat om klimaatverandering, de armoedekloof, de tekorten in de gezondheidszorg en het onderwijs of de vastlopende infrastructuur, zijn niet met eenvoudige oplossingen aan te pakken. Er zijn zoveel factoren en onvoorspelbaarheden dat 'quick fixes' onmogelijk zijn. We duiden dat aan met het begrip "complexiteit". Complexe vraagstukken zijn niet eenduidig, duwen terug als je er iets aan probeert te doen, kennen vele eigenaren terwijl niemand eindverantwoordelijk is en kunnen op vele manieren worden aangepakt.

Hiermee kunnen omgaan vereist nieuwe vaardigheden en nieuwe manieren van werken. En het bieden van weerstand tegen eenvoudige oplossingen. Montuori zegt dit mooi:

“What this means is that in times of great anxiety, human beings often need to reduce the complexity by finding one source to blame for their anxiety and attribute all that is wrong (scapegoating). This is accompanied by thinking in dualistic terms: They are bad, we are good. If you are not for us you are against us.” (Montuori, 2008)

Deze neiging zien we maar al teveel in de huidige politiek en verdient een weerwoord, hoe moeilijk dat ook is. En het is moeilijk want het weerwoord is genuanceerd. Het weerwoord vereist overwegingen van waarden en normen, doet een beroep op verbeelding en intuïtie, spreekt mensen aan als mensen, heeft respect. Het bieden van weerstand tegen eenvoudige oplossingen vereist nieuwe vaardigheden en nieuwe manieren van werken. Een van die nieuwe manieren van werken is werken vanuit een muzisch perspectief.

Want dat muzische perspectief brengt ons in contact met ons makerschap: persoonlijk maken, samen maken, kennis maken en publiek maken.

Persoonlijk maken

Regels maken we zelf met de beste bedoelingen. Met regels proberen we complexiteit te beteugelen. Maar regels

worden makkelijk systemen die ons klem zetten. Dan worden protocol, resultaatverplichting en vinklijst bepalend. Wat kunnen we daarin nog aan tegenkracht en menselijke maat ontplooiën? Hoe kunnen we het werk weer persoonlijk maken? We zijn in organisaties steeds vaker op zoek naar de eigenzinnige professional, naar makers in plaats van volgers met de moed om zichzelf op het spel te zetten.

Samen maken

Liever geen solisten. Want, werkend in complexiteit en toenemende onvoorspelbaarheid, kunnen we het niet langer alleen. Het wordt steeds belangrijker om grenzen van hiërarchie, discipline en organisatie actief over te gaan en nieuwe verbindingen te maken: transdisciplinair en crossover. De vraag is daarbij vooral naar concreet samen maken en iets neerzetten in plaats van alleen te praten. Hoe kunnen we die co-creatie van verandering realiseren en elkaar in de ontmoeting met de ander tot goed gezelschap zijn?

Kennis maken

Welke kennis is bruikbaar voor onderweg? Dat kan je bij complexe vraagstukken vooraf niet zeggen! Er is een toenemende vraag naar kennis die ‘vanuit’ en ‘in’ complexe werkpraktijken zelf ontstaat. Welke maakprocessen hel-

pen ons kennis maken in voortijlende werkpraktijken? Hoe kunnen we het maken ook inzetten als onderzoeksinstrument?

Publiek maken

Het verlangen is om wat werkt en betekenisvol is in complexe situaties publiek te maken. Maar hoe doe je dat, de ander in beweging brengen? Kunnen we nog wel het verschil maken met een rapport of een notitie, met een conferentie of expertmeeting? Uitkomsten en resultaten van onze reizen zijn op zichzelf niet genoeg om tot duurzame doorwerking bij anderen te leiden. Daarvoor zullen we ook tot de harten van de mensen moeten spreken. Hoe kunnen we de toeschouwers langs de lijn betrekken bij het gemeenschappelijke, het publieke goed, dat we delen. Hoe kunnen we publiek maken?

Een hele dag werken met deze vier principes leverde ongelooflijk veel nieuwe indrukken en ideeën op. Een collectie van impressies zijn vastgelegd in dit boekje.

Daan Andriessen en Peter Rombouts

werkplaats **DOOR ANDERE OGEN**

wat werkt bij het inzetten
van makerschap bij het werken
aan complexe vraagstukken?

EEN VRAAG ALS METGEZEL

HET FORMULEREN VAN EEN VRAAG IS ALS HET BOUWEN VAN EEN BOOTJE. JE BEGINT MET HET VERZAMELEN VAN PLANKEN EN BALKEN, JE PAKT JE HAMER EN ZAAG, EN BEGINT TE SCHAVEN, TE SCHUREN, TE TIMMEREN.....JE BOOT IS AF, JE HIJST HET ZEIL, EN DE WIND STEEKT OP EN JE VERTREKT. JE ZIET EEN PUNT OP DE HORIZON, MAAR HOE DAAR TE KOMEN IS EEN REIS DOOR ONBEKENDE WATEREN. SOMS VAAR JE HOOG AAN DE WIND, DAN MET DE WIND IN DE ZEILEN. BIJ STORM REEF JE HET GROOTZEIL. JE DOET HAVENS AAN, JE VAART LANGS ONBEKENDE EILANDEN, OF JE VERLEIJERT..JIJ BENT DE KAPITEIN, JOUW VRAAG IS DE STUURMAN. SAMEN IN BOOTJE ONDERWEG...

VIND JE VRAAG

De deelnemers aan de werkplaats 'Door andere ogen' namen een persoonlijke vraag uit hun werkpraktijk mee. Vaak een complexe, maatschappelijke vraag die niet één twee drie te beantwoorden is, maar waar wel veel animo voor is om deze samen te onderzoeken in de werkplaats. In de werkplaats werken we vanuit de gedachte dat 'het werken aan de vraag van een ander ook werken aan je eigen vraag is'. Zo ontvouwt zich de wereld achter de vraag, wordt het individu zichtbaar in de vraag, tonen zich andere invalshoeken en ontluiken er inzichten. Hieronder staan de vragen die die dag gesteld zijn. Wellicht staat de jouwe daar ook tussen, want jouw vraag is misschien ook mijn vraag? Of formuleer je eigen vraag. En laat je uitdagen door de vragen die verder op in het boekje staan...

□ Hoe kunnen we professionals opleiden om te kunnen bewegen in complexiteit? □ Hoe zorgen we dat jongeren regie nemen en houden op hun eigen ontwikkeling? □ Welke impact heeft prestatiedruk vanuit de maatschappij op de student/net-klaar-student? □ Hoe vind je juiste spel/

werkvorm die afgestemd is op de vraag en de groep? □ Hoe kan ik, optimaal gebruik makend van mijn kwaliteiten, multidisciplinaire studententeams begeleiden bij het werken aan complexe vraagstukken? □ Hoe draag ik bij aan plezier, inspiratie, energie, leeropbrengst, resultaat etc. voor het team, de opdrachtgever én mezelf? □ Hoe kan ik de schoonheid van taal een bewuste plek geven in ons taalgebruik van alledag? □ De social media druk is voor jongeren groot. Het is geen mogen meer maar vaak moeten. Hoe leren we jongeren hiermee om te gaan en hoe passen we dit in in het onderwijs? □ Werken vanuit je eigen én door anderen verwoorde waarden, hoe doe je dat in een team? □ Volgend studiejaar gaan we aan de slag met onderzoek naar empathie ontwikkelen: hoe kan je deze perspectiefwisseling ter weeg brengen en hoe meet je of dit ook impact heeft als

het gaat om verschillen waarden? ☐ Wat ontlokt makerskracht voor studenten bij complexe maatschappelijke vraagstukken? ☐ Ik spreek jongeren die last ervaren van somberheid en negatieve gedachten. Een flink aantal hiervan ervaart geen “klik” met een psycholoog omdat deze teveel volgens “het boekje” werkt. Is deze hulp, in deze leeftijd, dan wel passend? ☐ Op welke wijze het subsidieproces van ZonMw, specifiek voor de langdurige zorg en ondersteuning, kan worden ingericht zodat het beter aansluit bij de praktijk, resultaten beter en sneller worden geabsorbeerd door diezelfde praktijk en ook wordt onderhouden, bijgesteld en opnieuw gedeeld? ☐ Wat doen onderwijsvernieuwers om hun vernieuwing daadwerkelijk te verduurzamen? ☐ Als theatermaker heb ik een blik op de wereld waarin verbeelding eigenlijk altijd een rol speelt. Bij de MBO-stu-

denten waar ik mee gewerkt heb merk ik dat (mijn manier van) verbeelding vaak te abstract is en ik ze niet echt bereik. Hoe prikkel (en vergroot) je de verbeeldingskracht van deze studenten? ☐ Hoe beweeg je je op het snijvlak tussen duiding en verbeelding? ☐ Hoe kan ‘embodied knowledge’ een rol spelen in het werken aan complexe vraagstukken? ☐ Hoe kan het muzische helpen om het ‘in de ervaring zijn’ en tegelijkertijd ‘naar de ervaring kijken,’ vorm te geven? Wat is daarin de rol van collectieve aandacht? ☐ In het onderwijs is persoonlijke aandacht voor de student een positief en effectief middel. Een beproefd en gewaardeerd middel uit oude onderwijsvormen. Wat is nieuw en oud aan het huidige onderwijs, vanuit de vorm, de inhoud? ☐ Hoe krijg ik het thema ‘Gelijke Kansen’ meer onder de aandacht en beter geïntegreerd in het onderwijs? ☐ Hoe verplaatst de

professional zich van 'werken' naar '(werkend)leren'? Van-
uit onze rol, beeld, gewoonte, enzovoort zetten we ons (de
professional) vast in ons handelen. Hoe zorg je ervoor dat
de professional bewust is, zelfregie pakt en blijft experimen-
teren in zijn/haar werk? ☐ Hoe kan makerschap eigenaar-
schap voor het eigen te ontwerpen burgerschap onderwijs
in gang zetten? ☐ Welke voorwaarden zijn er nodig om de
scheppingskracht te openen? ☐ Maakt de wereld van van-
daag het wenselijk om de 21st CS te herijken? ☐ Hoe kan
een muzische leeromgeving vorm en impact krijgen? ☐ Hoe
om te gaan met diversiteit in het onderwijs? ☐ Anders, mijn
vraag is.....

UIT WELKE ERVARING OF GEDACHTE
IS JOUW VRAAG ONTSTAAN?

OP WELKE ONVERWACHTE PLEKKEN
HEEFT JOUW VRAAG JOU GEBRACHT?
WELKE ONTMOETINGEN/OF
GESPREKKEN ZIJN ER DOOR JOUW
VRAAG ONTSTAAN?

Beelden & metaforen
zeggen meer dan
duizend woorden.

/ Pieter

Soms werkt het om gewoon niet te lang
na te denken over iets en gewoon aan de
slag te gaan. Wat kan je doen met het
eerste (idee) dat er in je opkomt of waar
denk je aan bij het zien van ?

Denken in oplossingen, niet in problemen.

Denken in mogelijkheden.

/ Benedicte

Het werkte
om het gesprek
buiten te voeren
- anders zat er
nooit een slak
in ons gesprek

/ Anouk

ALS JOUW VRAAG EEN PERSONAGE
ZOU ZIJN, HOE ZIET HIJ ER DAN UIT?
SCHETS HIER ZIJN KARAKTER, ZIJN
LICHAAMSBOUW, ZIJN MANIER VAN
BEWEGEN, EN WAAR HIJ HET LIEFST
VERTOEF.

WELKE VERLANGEN
SCHULT ER IN JOUW VRAAG?

Mijn vraag heeft zich geëvolueerd
tot een nieuwe vraag,
tot een bevestiging
en tot de moed
om verder te blijven zoeken naar de bron.
En dat laatste is het belangrijkste.
Op expeditie in niemandsland!
/ Liset

Ga door
tot je struikelt
en zie
welk inzicht
het je biedt!

/ Mirjam

De wetenschap dat ik 'er' iets van moest maken werkte voor mij. Dat ik van PRATEN over naar MAKEN over moest gaan. Die overgang gaat altijd gepaard met een zekere spanning: 'Kan het wel?'. 'Mag het wel?'. En tegelijkertijd is er het verlangen om het toch te doen. Ook als het ongewoon lijkt. Mij helpt de druk van het moeten. Net zoals de druk om het podium te betreden. 'Nu is het moment. Ik heb maar vijf minuten. Nu moet het gebeuren.' Het gewone werk krijgt dan voor mij het verhevigde karakter van een opvoering: 'werk in opvoering'. Zintuigen gaan aan, associaties komen op, alles raakt aanwezig.

/ Bart

Wat me hielp was dat ik uitgedaagd was om uit het denken te gaan en naar het ervaren te gaan. Dit leidde tot een ander soort van kennis. Een soort die vrijer was van 'wat ik al wist', een soort vernieuwde kennis. Door de werkvormen leerde ik vanuit een ander perspectief naar complexe vraagstukken te kijken. Bijvoorbeeld toen we een opstelling deden. Ik keek vanuit het perspectief van schoolsysteem naar studenten, die vroegtijdig school verlaten. Ik gaf de docent de opdracht om er iets aan te doen. De docent kwam gelijk in actie en ik leunde tevreden achterover. Wat ik leerde was, dat je als docent niet alleen de probleemoplosser moet willen zijn, maar dat je het systeem moet uitdagen om mee te werken aan de oplossing. Een andere werkvorm die voor me werkte was 'short pieces'. Mensen kwamen bij de werkvorm in de weerstand. Ik leerde dat weerstand niet alleen 'mag zijn' maar dat weerstand een belangrijke rol kan spelen in het proces: het 'moet' zijn.

/ Birgit

HOE IS JOUW VRAAG VERANDERD
IN DE LOOP VAN DE TIJD?

WELKE INZICHTEN HEEFT JOUW VRAAG JE GEGEVEN?

Door niet gelijk in oplossingen te gaan denken of zeggen waar stil durven te blijven staan bij je vraag. Wat vraag ik mij eigenlijk af en welke vragen liggen daaronder? Door vanuit verschillende werkvormen naar je vraag te kunnen kijken ben ik tot de conclusie gekomen dat er geen oplossing is. Beter nog, dat hoeft ook niet.

De vragen hebben mij het antwoord gegeven. Herkenning van anderen, gedeelde ervaringen, belevingen, angsten en herkenning. Het mag er zijn en heeft me nieuwe inzichten gegeven. Ik ga opnieuw boven mijn vraag hangen.

/ Monique

EN NU, IN DEZE TIJD,
WAARIN CORONA-MATREGELEN
PLOTSKLAPS HET LEVEN EN WERKEN
STERK BEINVLOEDEN, WELKE IMPACT
HEEFT DAT OP JOUW VRAAG?
EN OP JOU?

Slotwoord werkplaats 'Door andere ogen'

Hoe krijgen dertig zeer verschillende mensen elk het gevoel dat de hele dag over hen ging? Hoe krijgen we het gevoel van een uitje in plaats van een werkdag? Hoe krijgen we al gauw een gevoel van verbondenheid? De manieren van werken die we in deze werkplaats ontwikkelen, bevatten verrassingen. Voor deelnemer en begeleider. Met andere ogen en een muzisch perspectief kijken naar complexe vragen blijkt een recept voor inzicht en plezier.

Door andere ogen is multifocaal kijken

Deelnemers namen hun vraag mee die vaak al tijden in hun hoofd zat. Welke impact heeft prestatiedruk op studenten? Hoe krijg ik het thema Gelijke Kansen meer onder de aandacht? Hoe verplaatst de professional zich van werken naar leren? Vragen zonder eenduidig antwoord, maar met een prangende betekenis voor de inbrenger. De werkplaats nodigt uit om die vraag de hele dag op het netvlies te hebben. Soms in het middelpunt, als vijf anderen je iets teruggeven van hun blik op het vraagstuk. Soms in de marge, als je een ander vraagstuk mee-maakt. Daarin meedenken leert je vaak ook iets over je eigen vraag. Aan het eind van de dag heb je op zeker tien manieren naar je eigen vraag gekeken. Anders gekeken door de ogen van anderen te mogen gebruiken en je eigen ogen anders, multifocaal, in te stellen. En

laat dat 'andere perspectief nemen' nou net onderdeel van 21ste-vaardigheden als kritisch denken, communicatie en sociaal-culturele vaardigheden zijn!

Toeval een handje helpen

Vaak ervaren we dat een antwoord ons binnenvalt als we ons niet primair op onze vraag richten. Waarom bedenk ik een oplossing onder de douche in plaats van aan mijn bureau? Op de fiets in plaats van in de vergadering? Dat kan overkomen als "toevallige ontdekkingen", ook wel serendipiteit genoemd. Onderzoek naar serendipiteit laat zien dat mensen meer toevallige ontdekkingen doen als zij zich meer in netwerken begeven en actiever zoeken (bijvoorbeeld naar een baan). "Luck is what happens when preparation meets opportunity", aldus Seneca. En zo zit de werkplaats ook in elkaar. Na een goede voorbereidingsvraag worden deelnemers in gelegenheid gesteld om in interactie rondom hun vraag te cirkelen. Inzoomen en uitzoomen, maken en reflecteren, praten en stil zijn, doen en denken, raken en geraakt worden.

Bij zijn is meemaken

Het is een populaire zegswijze om het FOMO-gevoel van mensen aan te wakkeren. Maar ook in deze werkplaats van toepassing. Niet alleen als 'je had er bij moeten zijn', maar

ook in de zin dat iedere aanwezige mee-maakt. De gelegenheid om in te stappen wordt door iedereen aangegrepen, ook door begeleiders. Door jezelf op het spel te zetten, je eigen vraag te formuleren, benut je de ontmoeting met de ander. Een leerproces zo inrichten is heel verrassend in tijden waarin onderwijs vol is van kreten als 'de docent als coach' en 'regie nemen over je eigen leerproces'. Hebben we hiermee een sleutel in handen? Juist ook in relatie tot 21ste-eeuwse vaardigheden als zelfregulatie en leren leren? En hoe creëren we die nabijheid in tijden van (digitale) afstand?

Gelukkig ontstaan er op zo'n dag altijd weer veel nieuwe vragen. En gelukkig is het tijdperk van het Platform 21st Century Skills, een samenwerking tussen lectoren, practoren en expertisecentrum beroepsonderwijs (ECBO), nog niet ten einde. Zo blijven we ook in de komende jaren werkenderwijs onderzoeken hoe creatieve maakprocessen het leren en innoveren kunnen versterken!

Pieter Baay

Verder kijken & lezen

- Dijksterhuis, A. (2007). Het slimme onbewuste: denken met gevoel. Amsterdam: Prometheus.
- Montuori, A. (2008). Forword Edgar Morin's path of complexity. In On Complexity (pp. vii-xliv). Cresskill: Hampton Press.
- Rosmalen, Bart van (2016). Muzische professionalisering: publieke waarden in professioneel handelen. Utrecht: Uitgeverij IJzer.
- <https://www.musework.nl>
- Jaarboek Blad 2, <https://www.musework.nl/nl/page/6521/blad-2>

Speel het spel. Breng je werk in gevaar. Wees niet de hoofdpersoon. Zoek de confrontatie. Maar doe het onopzettelijk. Vermijd bijbedoelingen. Verzwijg niets. Wees week en sterk. Wees slim, steek je nek uit en verwacht de overwinning. Kijk niet toe, bewijs niets, maar blijf met alle tegenwoordigheid van geest open voor tekenen. Laat je ogen zien, laat de anderen erin kijken, zorg voor ruimte en beschouw ieder in zijn eigen perspectief. Beslis alleen met hartstocht. Misluk rustig. Neem vooral de tijd en bewandel zijpaden. Laat je afleiden. Neem om het zo te zeggen vakantie. Houdt je niet doof voor geen boom voor geen water. Trek jezelf terug in jezelf als je daar zin in hebt en gun je de zon. Vergeet de mensen in je naaste omgeving, verstevig je banden met onbekenden, buig je over bijzaken, wijk uit naar de verlatenheid, vermoord het noodslotdrama, verwacht het ongeluk, analyseer het conflict. Neem je eigen kleur aan tot je in je gelijk staat en het ruisen van de bladeren zoet wordt. Loop stilzwijgend langs de dorpen. Ik volg je.

Uit : 'Over de dorpen'(1981), Peter Handke.

Op 26 juni 2019 werkten een groep kunstenaars, makers, onderzoekers en docenten in de Werkplaats 'Door andere ogen'. Ze werkten samen een dag aan elkaars fascinaties en vraagstukken, die ons bezighouden in ons professionele leven: een maatschappelijk probleem, een uitdaging binnen de context van het werk of een kans die je ziet om de wereld een stukje beter te maken. We hielpen elkaar om met andere ogen naar deze vraagstukken te kijken en samen te leren hoe makerschap daarbij een rol kan spelen.

